

In the name of Allah, the compassionate, the merciful
به نام خداوند بخشنده مهربان

سرشناسه:	شفایی، امان‌الله، ۱۳۵۳
عنوان و نام پدیدآور:	توروریسم با نقاب مذهب در آسیای مرکزی / امان‌الله شفایی
مشخصات نشر:	قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۴۴۳ ق = ۱۴۰۰
مشخصات ظاهری:	۳۴۶ ص
شابک:	۹۷۸-۶۲۲-۳۱۵-۰۳۲-۶
یادداشت:	چاپ دوم: ۱۴۰۲
یادداشت:	کتابنامه: ص [۳۳۱] - ۳۴۶
موضوع:	توروریسم -- آسیای مرکزی / بنیادگرایی مذهبی توروریسم -- آسیای مرکزی -- سیاست دولت
شناسه افزوده:	جامعة المصطفی ﷺ العالمية. مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
رده بندی کنگره:	HV ۶۴۳۳
رده بندی دیویی:	۳۰۳/۶۲۵۰۹۵۸
شماره کتابشناسی ملی:	۸۷۶۹۲۱۲
این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است	

BP1395

توروریسم با نقاب مذهب در آسیای مرکزی

مؤلف: امان‌الله شفایی

چاپ دوم: ۱۴۰۲ ش / ۱۴۴۵ ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

چاپ: چاپخانه دیجیتال المصطفی ﷺ شمارگان: ۵۰۰

مراکز پخش

◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸ تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴

تلفکس: (داخلی ۱۰۵) / +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۹۳۰۵

◀ ایران، قم، بلوار محمد امین، سه‌راه سالاریه تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۲۱۳۳۱۰۶

✉ miup@pub.miu.ac.ir pub-almustafa.ir [@pub_almustafa](https://pub_almustafa)

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثریاری رساندند.

● مدیر انتشارات: مصطفی نوبخت ● مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری ● ناظر چاپ: ایوب جمالی

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

تروریسم

با نقاب مذهب در آسیای مرکزی

امان‌الله شفایی

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی، فراروی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پایبندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این رو، مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و اندیشه‌های ناب و ژرف، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری علیه السلام می‌باشد.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی، اقتضا دارد که دانش پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم، با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند، گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

بالندگی مراکز آموزشی و پژوهشی، در گرو نظام منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و پژوهشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه، نشاط علمی مراکز آموزشی و پژوهشی را در پی دارد.

«جامعة المصطفی علیه السلام العالمية» به‌عنوان بخشی از این مجموعه، که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیرایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون آموزشی و پژوهشی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام

فهرست

مقدمه	۱۱
فصل اول: کلیات و تمهیدات مقدماتی	۲۱
مقدمه	۲۱
مبحث اول؛ تبیین مفاهیم و چهارچوب نظری	۲۲
۱. مفهوم‌شناسی تکفیر	۲۲
۲. مفهوم‌شناسی تروریسم	۲۷
۳. مناسبات تکفیر و تروریسم	۳۱
۴. مفهوم‌شناسی آسیای مرکزی و اهمیت ژئوپلیتیک آن	۳۴
۵. چهارچوب نظری؛ نظریه عمومی سیستمی در روابط بین‌الملل	۳۸
مبحث دوم؛ جایگاه تکفیر و تروریسم در آسیای مرکزی	۴۳
۱. گذشته اسلام و اسلام سیاسی در آسیای مرکزی	۴۴
۲. زمینه‌های تکوین تکفیر و تروریسم در آسیای مرکزی	۵۱
۳. شاخصه‌های تکفیر و تروریسم در آسیای مرکزی	۵۹
الف) توسعه دایره تکفیر و ترور	۶۰
ب) قرائت‌های سخت‌گیرانه و نامتعارف از شریعت	۶۱
ج) رشد شیعه‌ستیزی	۶۲
د) بالارفتن عیار خشونت و ترور	۶۳

۴. ناهم‌سانی تکفیر و تروریسم در کشورهای آسیای مرکزی _____ ۶۵
۵. گونه‌شناسی تکفیر و تروریسم در آسیای مرکزی _____ ۷۴
- جمع‌بندی _____ ۹۰
- فصل دوم: عوامل، پیامدها، و راه‌حل‌های درون منطقه‌ای تکفیر و تروریسم در آسیای مرکزی - ۹۱
- مقدمه _____ ۹۱
- مبحث اول؛ عوامل درون منطقه‌ای رشد تکفیر و تروریسم در آسیای مرکزی _____ ۹۲
۱. عوامل سیاسی _____ ۹۲
- الف) دولت‌های ناکارآمد _____ ۹۲
- ب) نظام‌های اقتدارگرا و سکولار _____ ۹۵
- ج) اسلام دولتی _____ ۹۹
- د) اختلافات دولت‌های منطقه _____ ۱۰۲
۲. عوامل اقتصادی _____ ۱۰۵
- الف) فقر معیشتی و بحران‌های اقتصادی _____ ۱۰۵
- ب) فسادهای فراگیر _____ ۱۰۸
- ج) وجود بسترهای جرایم و تجارت مواد مخدر _____ ۱۱۱
۳. عوامل فرهنگی - اجتماعی _____ ۱۱۴
- الف) ضعف باورهای دینی و فقر فرهنگی _____ ۱۱۴
- ب) شکست دولت - ملت‌سازی _____ ۱۱۷
- ج) قوم‌گرایی و مسئله اقلیت‌ها _____ ۱۲۱
- مبحث دوم؛ پیامدهای درون منطقه‌ای رشد تکفیر و تروریسم در آسیای مرکزی - ۱۲۳
۱. پیامدهای سیاسی _____ ۱۲۴
- الف) تشدید بحران مشروعیت سیاسی _____ ۱۲۴
- ب) تداوم اقتدارگرایی و بیکه‌سالاری _____ ۱۲۷
- ج) بدنامی اسلام سیاسی و تعمیق اختلافات مذهبی _____ ۱۳۰
۲. پیامدهای اقتصادی _____ ۱۳۴
- الف) ادامه عقب‌ماندگی و توسعه‌نیافتگی _____ ۱۳۴

- ب) تشدید فقر و فلاکت عمومی _____ ۱۳۶
۳. پیامدهای فرهنگی - اجتماعی _____ ۱۳۸
- الف) واپس ماندگی فرهنگی و آسیب‌های تمدنی _____ ۱۳۸
- ب) تضعیف اسلام فقه‌پرهیزی و تداوم سکولاریسم _____ ۱۴۱
- ج) افزایش خشونت، ناامنی و جرایم سازمان‌یافته _____ ۱۴۴
- د) تعمیق شکاف‌های قومی - فرهنگی _____ ۱۴۸
- مبحث سوم؛ راه‌حل‌های درون‌منطقه‌ای تکفیر و تروریسم در آسیای مرکزی _____ ۱۵۱
۱. راه‌حل‌های فرهنگی - اجتماعی _____ ۱۵۱
- الف) تقویت جریان‌های مذهبی میانه‌رو _____ ۱۵۱
- ب) حمایت از حنفیت معتدل _____ ۱۵۳
- ج) تقویت طریقت‌های صوفیانه _____ ۱۵۴
- د) احترام به تنوع هویتی _____ ۱۵۶
- ه) توجه به الگوهای عملی هم‌گرایی _____ ۱۵۷
۲. راه‌حل‌های سیاسی - اقتصادی _____ ۱۶۰
- الف) عبور از ملی‌گرایی به منطقه‌گرایی _____ ۱۶۰
- ب) تقویت سازمان‌گرایی _____ ۱۶۱
- ج) ایجاد بازار مشترک و ارایه تسهیلات گمرکی _____ ۱۶۲
- د) مدیریت مشترک دره فرغانه _____ ۱۶۳
- ه) حل مسئله مشروعیت دولت‌ها _____ ۱۶۵
- و) توقف سیاست سرکوبگری _____ ۱۶۶
- ز) اصلاحات ساختاری _____ ۱۶۷
- جمع‌بندی _____ ۱۶۹
- فصل سوم: عوامل، پیامدها و راه‌حل‌های میان‌منطقه‌ای تکفیر و تروریسم در آسیای مرکزی _____ ۱۷۱
- مقدمه _____ ۱۷۱
- مبحث اول؛ عوامل میان‌منطقه‌ای رشد تکفیر و تروریسم در آسیای مرکزی _____ ۱۷۲
۱. بحران افغانستان و مسئله طالبان _____ ۱۷۲

۲. خودسری های بنیادگرایانه در پاکستان _____ ۱۷۹
۳. افراط‌گرایی در قفقاز شمالی _____ ۱۸۳
۴. مسئله ترکستان شرقی _____ ۱۸۷
۵. رقابت‌های قدرت‌های منطقه‌ای _____ ۱۹۰
- الف) روسیه؛ سرکوب‌گر پدرسالار _____ ۱۹۱
- ب) چین؛ سرکوب‌گری اویغورها _____ ۱۹۵
- ج) ایران؛ در معرض اتهام _____ ۱۹۹
- د) ترکیه؛ فرصت‌طلبی مبتنی بر پان‌ترکیسم _____ ۲۰۳
- ه) پاکستان؛ دغدغه تأمین انرژی _____ ۲۰۶
- و) هندوستان؛ مسئله کشمیر و فرار فرصت‌ها _____ ۲۱۰
- مبحث دوم؛ پیامدهای میان منطقه‌ای رشد تکفیر و تروریسم در آسیای مرکزی - ۲۱۲
۱. پیامدهای فرهنگی - اجتماعی _____ ۲۱۲
- الف) تحریک گسل‌های هویتی و مذهبی _____ ۲۱۲
- ب) صدور اندیشه تکفیر و ترور به پیرامون _____ ۲۱۵
۲. پیامدهای سیاسی _____ ۲۱۸
- الف) تشدید رقابت‌های منفی میان قدرت‌های میان منطقه‌ای _____ ۲۱۸
- ب) گسترش ناامنی به مناطق پیرامونی _____ ۲۲۲
۳. پیامد اقتصادی؛ اخلال در جریان تجارت و همکاری‌های میان منطقه‌ای - ۲۲۵
- مبحث سوم؛ راه‌حل‌های میان منطقه‌ای مقابله با تکفیر و تروریسم در آسیای مرکزی ۲۲۸
۱. راه‌حل‌های سیاسی - اقتصادی _____ ۲۲۸
- الف) سازمان‌گرایی فرامنطقه‌ای _____ ۲۲۸
- ب) مساعدت کشورهای اسلامی میان منطقه‌ای _____ ۲۳۳
۲. راه‌حل‌های فرهنگی - اجتماعی _____ ۲۳۷
- الف) مبارزه با ریشه‌های میان منطقه‌ای تکفیر و تروریسم _____ ۲۳۷
- ب) کنترل مرزها و تعقیب افراط‌گرایان _____ ۲۴۰
- جمع‌بندی _____ ۲۴۴

- فصل چهارم: عوامل، پیامدها و راه‌حل‌های فرامنطقه‌ای تکفیر و تروریسم در آسیای مرکزی — ۲۴۵
- مقدمه _____ ۲۴۵
- مبحث اول؛ عوامل فرامنطقه‌ای رشد تکفیر و تروریسم در آسیای مرکزی — ۲۴۶
۱. عوامل دولتی _____ ۲۴۶
- الف) ایالات متحده آمریکا _____ ۲۴۶
- ب) اتحادیه اروپا _____ ۲۵۱
- ج) اسرائیل _____ ۲۵۶
- د) عربستان سعودی _____ ۲۶۰
۲. عوامل غیردولتی _____ ۲۶۴
- الف) نفوذ مکاتب و ایدئولوژی‌های تکفیری _____ ۲۶۴
- ب) برآمدن سازمان‌های تکفیری - تروریستی بین‌المللی _____ ۲۶۹
- ج) بحران‌های سیاسی در کشورهای عربی _____ ۲۷۶
- د) تشدید اسلام‌ستیزی در جهان غرب _____ ۲۸۱
- مبحث دوم؛ پیامدهای فرامنطقه‌ای رشد تکفیر و تروریسم در آسیای مرکزی — ۲۸۵
۱. پیامدهای سیاسی - اقتصادی _____ ۲۸۵
- الف) فراهم‌آمدن زمینه نفوذ سیاسی قدرت‌های سلطه‌جو _____ ۲۸۵
- ب) تعمیق و تمدید بحران‌های سیاسی در جهان اسلام _____ ۲۹۰
- ج) اختلال در تجارت و همکاری‌های اقتصادی بین‌المللی _____ ۲۹۳
۲. پیامدهای فرهنگی - اجتماعی _____ ۲۹۶
- الف) تشدید اسلام‌هراسی در جهان _____ ۲۹۶
- ب) توسعه جغرافیای تکفیر و تروریسم _____ ۲۹۹
- ج) افزایش جرایم بین‌المللی _____ ۳۰۳
- د) بین‌المللی شدن سازمان‌های تکفیری - تروریستی _____ ۳۰۵
- مبحث سوم؛ راه‌حل‌های فرامنطقه‌ای مقابله با تکفیر و تروریسم در آسیای مرکزی - ۳۱۱
۱. راه‌حل‌های سیاسی _____ ۳۱۱
- الف) هم‌اندیشی جامعه بین‌المللی _____ ۳۱۱
- ب) قطع مداخله قدرت‌های بیگانه _____ ۳۱۵

- ۳۱۸ _____ ۲. راه حل های فرهنگی
- ۳۱۸ _____ الف) مقاطعه میان اسلام‌گرایان آسیای مرکزی با تکفیری های بین‌المللی
- ۳۲۲ _____ ب) تقویت نقش آسیای مرکزی در عرصه بین‌الملل
- ۳۲۶ _____ جمع‌بندی
- ۳۲۷ _____ نتیجه‌گیری
- ۳۳۱ _____ منابع

مقدمه

زعم عمومی بر آن است که با گسترش پدیده جهانی شدن در سطوح مختلف روابط بین‌الملل، صلح، امنیت و ثبات در گستره وسیع‌تری از جهان تحقق خواهد یافت. تلاقی فرهنگ‌ها، رقیق شدن مرزها، نزدیک شدن عقیده‌ها، گسترش ارتباطات، و لحظه‌ای شدن اطلاعات می‌تواند چشم‌انداز روشنی از آینده جهان ترسیم کند. با این وجود شواهد کافی حاکی از آن است که بخش‌های مهمی در جهان از ثبات و امنیت لازم برخوردار نیست و بحران‌های چندلایه سایه سنگین خود را بر برخی مناطق انداخته است. در حال حاضر مناطق مختلفی از قاره آفریقا، جنوب آسیا، و به‌ویژه خاورمیانه در آتش منازعات نژادی، فرقه‌ای و جنگ نیابتی گرفتار آمده و پیچیدگی امور در برخی مناطق به حدی است که هیچ راه‌حلی برای باز نمودن کار فرو بسته آنان کارآمد نبوده است. از سوی دیگر در برخی از مناطق هرچند سطح منازعات به جنگ داخلی نینجامیده و یا این که وضعیت تحت کنترل است، اما امکان فعال شدن گسل‌های ناامنی و بحران کماکان به قوت خود باقی است و هر جرقه‌ای می‌تواند به زبانه کشیدن آتش‌های مهارناپذیر تبدیل شود. در میان مناطق در معرض خطر،

منطقه موسوم به «آسیای مرکزی» که در میانه مناطق قفقاز، خاورمیانه و جنوب آسیا قرار دارد، منطقه‌ای بسیار مهم است که هم گذشته درخشانی در عرصه تجارت، فرهنگ و تمدن داشته است و هم در حال حاضر به دلیل موقعیت سوقی الجیشی اش به عنوان یکی از حلقه‌های وصل شرق و غرب و برخورداری اش از ذخایر عظیم انرژی و فرصت‌های سرشار سرمایه‌گذاری، مورد توجه قدرت‌های بزرگ جهانی و منطقه‌ای قرار گرفته است. اهمیت استراتژیک این منطقه به حدی است که در قرن نوزدهم از رقابت دو امپراتوری روس و انگلیس بر سر تصاحب این منطقه به «بازی بزرگ» یاد می‌شد و در حال حاضر نیز رقابت قدرت‌های بزرگ جهانی و منطقه‌ای در جهت حداکثر نفوذ در منطقه، به «بازی بزرگ جدید» شهرت یافته است.

آسیای مرکزی بخش اعظم قرن بیستم را در قلمرو اتحاد جماهیر شوروی سپری نموده و نظام مارکسیستی حاکم بر این منطقه محدودیت‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی بسیاری را بر مردم این خطه تحمیل کرده بود. پس از فروپاشی شوروی و کسب استقلال جمهوری‌های قزاقستان، قرقیزستان، ازبکستان، تاجیکستان و ترکمنستان، آسیای مرکزی بار دیگر اهمیت گذشته خود را بازیافته است. با این وجود طعم شیرین استقلال برای مردم این منطقه خالی از تلخ‌کامی‌هایی نبوده که البته ریشه در عوامل مختلف بیرونی و درونی از یک سو و ابعاد تاریخی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی از سوی دیگر داشته است. گسیختگی اقتصادی جمهوری‌ها توأم با اشاعه فقر و فلاکت در ابعاد وسیع، بیکاری فزاینده، زمین‌گیر شدن تولیدات صنعتی و کشاورزی برای بحرانی خواندن وضعیت در دهه ۱۹۹۰ کافی بود.

اما علاوه بر این‌ها، بی‌ثباتی سیاسی، نقص مشروعیت نظام‌های سیاسی، و فعال شدن نیروهای گریز از مرکز نیز بر چندلایه شدن بحران‌ها می‌افزود.

ساختار سیاسی و اجتماعی آسیای مرکزی بازمانده نظام مارکسیستی دوران شوروی بود و سران رژیم‌های حاکم با گذشته کمونیستی‌شان، در نظر داشتند خط‌مشی رژیم‌شوراها را ادامه دهند. در نتیجه در عرصه سیاست درب‌ها را به روی جریان‌های خارج از حکومت مسدود نمودند و چشم‌اندازی از اصلاح و تغییر وضع موجود باقی نگذاشتند. اما این وضعیت برای نیروها و جریان‌های خارج از حکومت پذیرفتنی نبود. در نتیجه جنبش‌های زیرزمینی معارض با گرایش‌ها و اندیشه‌های مختلفی در خفا سر و سامان پیدا نمود که می‌توانست کار را برای رژیم‌های حاکم در جهت ادامه وضعیت موجود سخت کند. در میان نیروهای معارض، بی‌گمان اسلام‌گرایان که طیف‌هایی از آنان بعدها سر از افراط‌گرایی، تکفیر و تروریسم درآوردند، صدهای بلندتری داشتند. آنان خواستار مشارکت در عرصه سیاست بودند هرچند که قلباً آرمان تاسیس حکومت اسلامی را در جمهوری‌های پنج‌گانه دنبال می‌کردند. در مقابل دولت‌های سکولار حاکم، اسلام‌گرایان را چندان منتظر نگذاشته و تکلیف آنان را با پاسخ منفی روشن نمودند. بنابراین هرچه آنان اصرار کردند که به‌عنوان جریان‌های سیاسی قانونی مجوز فعالیت بگیرند، با انکار دولت‌ها مواجه شدند. از این‌جا باب خشونت‌ورزی و استفاده از مسیرهای غیرمسالمت‌آمیز به روی اسلام‌گرایان گشوده شد. ضمن آن که جانب حکومت نیز در دمیدن به آتش نفرت و خشونت چیزی فرونگذاشت.

با تیزتر شدن آتش خشم و خشونت به‌ویژه پس از سال ۱۹۹۶، گذر

اسلام سیاسی به ورطه افراط‌گرایی افتاد و سر از تروریسم با نقاب مذهبی در آورد. پیش از این اسلام سیاسی در آسیای مرکزی پسا شوروی، عمدتاً در چهره نهضت اسلامی تاجیکستان به رهبری سید عبدالله نوری شناخته می‌شد که مشی اعتدالی داشت اما در عین حال درگیر جنگ فرسایشی با دولت بود. این جنگ نهایتاً با امضای معاهده صلح بین طرفین در ۱۹۹۷ پایان یافت. اما از بقایای این جنگ جنبش نوینی در جمهوری ازبکستان زاده شده که نمود جدیدی از اسلام سیاسی را در آسیای مرکزی نشان داد. «جنبش اسلامی ازبکستان» که پیش از این متحد نهضت اسلامی تاجیکستان شناخته می‌شد، راه تازه‌ای انتخاب کرد و با هدف تاسیس اولین حکومت اسلامی در آسیای مرکزی عیار خشونت‌ورزی را در ازبکستان چنان افزایش داد که غالب تحرکات آن را با معیارهای تروریسم می‌توان سنجید. پیوند خوردن این جنبش با طالبان و القاعده ظرفیت‌های براندازی و رفتارهای تروریستی را به شدت افزایش داد و نگرانی‌های بسیاری هم در منطقه و هم فراتر از آن پدید آورد. از سوی دیگر جریان دیگری در این منطقه در حال نضج‌گرفتن بود که با ژست اصلاح‌طلبی و تاکتیک تبلیغ و دعوت جای پای محکمی در میان توده‌ها باز نموده بود. حزب‌التحریر که سابقه فعالیت در بسیاری از کشورهای اسلامی داشت، با اصول و مبانی سخت‌گیرانه و جزم‌اندیشانه‌اش اینک خود را به آسیای مرکزی رسانیده و دل‌مشغولی‌های جدیدی برای رژیم‌های حاکم خلق کرده بود.

پس از ۲۰۰۱ هرچند افراط‌گرایی در آسیای مرکزی که اینک آشکارا از ادبیات تکفیر در ابعاد مختلف استفاده می‌نمود، در حاشیه قرار گرفت

اما تحولات دنیای عرب در ۲۰۱۱ بدین سوره آنان را به سوی خاورمیانه باز نمود. با ظهور جریان‌های تکفیری نوظهور به‌ویژه داعش، تکفیری - تروریست‌های آسیای مرکزی به سرعت به آنان متصل شده و هزاران تن را به یاری نهاد خلافت پس از بیعت با ابوبکر البغدادی، به خاورمیانه گسیل نمودند. در حال حاضر داعش هرچند قلمرو خلافت را در سوریه و عراق از دست داده و به سرایشی افتاده، اما سایه خطر همچنان از سر آسیای مرکزی دور نشده است. جنبش اسلامی ازبکستان که به جنبش اسلامی ترکستان تغییر نام داده، اکنون در بیعت داعش قرار دارد و به‌عنوان نماینده البغدادی در این منطقه عمل می‌کند. ضمن آن که امکان بازگشت ستیزه‌جویان داعش به موطنشان در آسیای مرکزی نیز وجود دارد و این موضوع بر نگرانی‌های امنیتی موجود در سطح منطقه افزوده است.

با توجه به توضیحات فوق، به نظر می‌رسد تحلیل و بررسی کارنامه افراط‌گرایی و انجامیدن آن به تکفیر و تروریسم در دوره پس از استقلال، بسی موجه است. چه آن که تا به حال تحقیق جامع و مستقلی معطوف به عوامل و پیامدهای رشد تکفیر و تروریسم در آسیای مرکزی انجام نشده و راه‌حلی محققانه در رابط با علاج این اپیدمی ارایه نگردیده است. بنابراین کتاب کم‌حجم «افراط‌گرایی در آسیای مرکزی» نوشته جمعی از نویسندگان که حاوی چند مقاله موضوع‌محور است و یا تعدادی مقاله علمی - پژوهشی، علمی - ترویجی و علمی - تخصصی مانند «نظامی‌گری اسلامی در آسیای مرکزی: تعریف، تهدید» نوشته اسوانته کورنل و رجین اسپکتور؛ «ظهور و سقوط اسلام سیاسی در آسیای مرکزی» تالیف میشل گاردز؛ «شبکه‌های سلولی گروه داعش در آسیای مرکزی» نوشته محمدرضا

دهشیری و همکاران؛ «زمینه‌های بنیادگرایی در آسیای مرکزی» نوشته الهه کولایی؛ «زمینه‌های شکل‌گیری گروه داعش در آسیای مرکزی» تالیف علی‌رضا کوهکن و سامیه باقری؛ «جریانات اسلام‌گرا در آسیای میانه مرکزی» نوشته یحیی فوزی و بهروز پایاب، هرچند در نوع خود تلاش‌های ارزشمندی محسوب می‌شوند، اما صرفاً گوشه‌ای از حقایق موجود در رابطه با موضوع را می‌تابانند. ضمن آن که نگاه به این منطقه از سوی پژوهشگران عمدتاً سیاسی و اقتصادی بوده است.

نقیصه عمده این آثار در آن است که اولاً عمدتاً بر دو جریان حزب‌التحریر و جنبش اسلامی ازبکستان تمرکز نموده و دیگر جریان‌های اسلام‌گرا را کم اهمیت و یا نادیده انگاشته‌اند. ثانیاً بسیاری از این آثار فاقد روش و الگوی نظری بوده و غالباً به توصیف رویدادها اکتفا نموده‌اند. ثالثاً هیچ یک از این آثار به صورت مستقل به علل و پیامدهای افراط‌گرایی و تروریسم در آسیای میانه پرداخته‌اند و به این موضوعات از رهگذر نظریه عمومی سیستمی نزدیک نشده‌اند. شاید به توان گفت در این میان مهم‌ترین اثر موجود کتاب «ظهور اسلام پیکارجو در آسیای میانه» نوشته احمد رشید است. این کتاب هرچند اطلاعات بسیاری در اختیار خواننده می‌گذارد اما از آنجا که نویسنده روزنامه‌نگار است، کتاب صبغه ژورنالیستی دارد و ردپای تحلیل در آن کم‌رنگ است. همچنین جدیدترین اثر در این رابطه مجموعه مقالات «افراط‌گرایی در آسیای میانه» است که در این اثر نیز نگاه جامع و کلان به علل و پیامدهای افراط‌گرایی و تروریسم در آسیای میانه دیده نمی‌شود و عمدتاً سطح تحلیل در آن‌ها داخلی است نه منطقه‌ای و جهانی. کما این که همین

کاستی‌ها در مقالاتی همانند «زمینه‌های بنیادگرایی در آسیای مرکزی» نوشته الهه کولایی نیز مشهود است.

نگارنده معتقد است که بخش مهمی از پیچیدگی و بغرنج شدن امور در آسیای مرکزی به این دلیل است که صرفاً قله کوه یخ تکفیر و تروریسم در آسیای مرکزی نمایان شده، اما قاعده وسیع آن از دیده‌ها پنهان مانده است. کما این که این ادعا در رابطه با پیامدهای رشد تکفیر و تروریسم در آسیای مرکزی نیز صادق است. نگاه رسانه‌ای و سطحی به پیامدهای مخرب رشد تکفیر و تروریسم در این منطقه که عمدتاً در چهره ناامنی و بی‌ثباتی خود را نشان می‌دهد، موجب پوشیده ماندن آسیب‌هایی شده است که برجسته شدن آن می‌تواند به ارایه راه‌حل کمک نماید. البته ارایه راهکار برای علاج درد تکفیر و تروریسم در آسیای مرکزی با توجه به پیچیده بودن امور و تراکم عوامل و پیامدها، نیازمند جسارت بسیار است. چه آن که تحلیل ناکافی و سطحی عوامل و پیامدها می‌تواند پژوهشگر را به سمت راه‌حل‌های انحرافی و یا سطحی سوق دهد. لهذا سعی بلیغی به عمل آمده اولاً راه‌حل‌های ارایه شده در این اثر بر عینیات و واقعیت‌های موجود منطقه قرار داده شود و ثانیاً ناظر به سلسله عوامل و پیامدهایی که پیشتر مورد تبیین قرار گرفته است، پیشکش گردد.

راست آن است که برای بررسی عوامل و پیامدهای رشد تکفیر و تروریسم در آسیای مرکزی و راه‌حل‌های مرتبط، از چارچوب‌ها و ساختارهای متفاوتی می‌توان سود برد. اما بی‌گمان در این میان نظریه عمومی سیستم‌ها که اصالتاً در علوم زیست‌شناسی ارایه گردیده و به سرعت در حوزه‌های علوم انسانی از جمله روابط بین‌الملل تسری پیدا کرده است، چارچوب ساده و منعطفی

است که می‌توان مباحث را در قالب آن سامان داد. بر این حسب آسیای مرکزی با مناطق پیرامونی و فراپیرامونی اش اجزای یک سیستم کلان را تشکیل می‌دهد. سیستمی که به‌طور مداوم عناصر آن در حال تعامل اند و درون‌دادها و برون‌دادهای آن در محیط بر یکدیگر تأثیر گذاشته و یا تأثیر می‌پذیرند. در چنین محیطی سیستم‌های روابط بین‌الملل عمدتاً در سه سطح مورد مطالعه قرار می‌گیرند؛ سطح داخلی، سطح فرامنطقه‌ای و سطح بین‌المللی. البته این سطح‌بندی غالباً ناظر به پژوهش‌هایی است که سطح تحلیل را بر دولت-کشورها قرار می‌دهند. اما در نوشتار حاضر از آنجا که سطح تحلیل از منطقه آغاز می‌شود، متناسب با حوزه‌های درونی، پیرامونی و فراپیرامونی می‌توان سطوح تحلیل را در آسیای مرکزی بر «درون منطقه‌ای»، «میان منطقه‌ای» و «فرامنطقه‌ای» قرار داد. علی‌هذا ساختار این اثر حول سؤال اصلی «عوامل و پیامدهای رشد تکفیر و تروریسم مذهبی در آسیای مرکزی چیست و چه راه‌کارهایی برای مقابله با آن وجود دارد؟» تا حدودی نمای اصلی اش را نشان می‌دهد. به جز فصل نخست که به تمهیدات و کلیات اختصاص یافته است، فصول دوم، سوم و چهارم در حقیقت متکفل پاسخ به سوالات فرعی ذیل‌اند؛

۱. در سطح درون منطقه‌ای عوامل و پیامدهای رشد تکفیر و تروریسم مذهبی در آسیای مرکزی و راه‌حل‌های آن چیست؟
۲. در سطح میان منطقه‌ای عوامل و پیامدهای رشد تکفیر و تروریسم مذهبی در آسیای مرکزی و راه‌حل‌های آن چیست؟
۳. در سطح فرامنطقه‌ای عوامل و پیامدهای رشد تکفیر و تروریسم مذهبی در آسیای مرکزی و راه‌حل‌های آن چیست؟

نگارش کتاب حاضر هرچند زمان و توان بسیاری از مولف ربوده است، اما به سرانجام رسیدن آن محصول عوامل پیدا و پنهان بسیاری است. لهذا نگارنده بر خود فرض می‌داند از این عوامل به نحو مقتضی اظهار سپاس و امتنان نماید. نخست از همسر گرامی‌ام سپاسگذارم که با تسهیل در امور معیشت و تشویق‌های همیشگی‌اش، بستر مناسبی را در به سرانجام رسیدن اثر فراهم آورده است. از مدیران جامعه‌المصطفی‌العالمیه، به‌ویژه ریاست مؤسسه آموزش عالی علوم انسانی جناب آقای دکتر حاجی ده‌آبادی و زیرمجموعه‌های این مؤسسه خصوصاً معاونت پژوهشی بسیار ممنونم که ضمن اعتماد، با حمایت‌های همه‌جانبه‌شان تا انتهای کار نگارنده را همراهی نمودند. همچنین از اساتید فرهیخته مؤسسه که به انحای مختلفی مولف را مساعدت نمودند، به‌ویژه از مدیرگروه علوم سیاسی حجة الاسلام والمسلمین دکتر میرعلی به‌عنوان ناظر و ارزیاب پروژه، عمیقاً اظهار امتنان می‌نمایم. و در اخیر از انتشارات بین‌المللی المصطفی ﷺ که مسئولیت انتشار شایسته این اثر را برعهده گرفته‌است، سپاسگذارم. در اخیر نگارنده مسئولیت کاستی‌ها و ناراستی‌های کتاب حاضر را تماماً متوجه قلت علمی و ضعف‌های پژوهشی خود می‌داند و لهذا با جبین گشاده از ارایه نقد و نظر خوانندگان عزیز به‌ویژه صاحب‌نظران و کارشناسان امر استقبال می‌کند.